

Marta Flis-Świeczkowska

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0000-0001-5014-8482

marta.flis-swieczkowska@prawo.ug.edu.pl

Wpływ rozwoju wybranych praw przysługujących małoletnim pokrzywdzonym na tworzenie oraz rozwój standardów międzynarodowych wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku

Wstęp

Małoletni pokrzywdzony, tak samo jak dorosły pokrzywdzony, jest dzisiaj uważany za pełnoprawnego uczestnika postępowania karnego. Dlatego też powinien być postrzegany i traktowany jako podmiot praw, a nie wyłącznie przez pryzmat przedmiotowej ochrony roztaczanej przez przepisy prawa, co ma miejsce np. w przypadku art. 2 § 1 pkt 3 Kodeksu postępowania karnego¹, który choć wskazuje na potrzebę poszanowania godności pokrzywdzonego, to jednak na pierwszym planie stawia uwzględnienie „prawnie chronionych interesów” pokrzywdzonego. Wyrażenie powyższego poglądu, dzisiaj zasadniczo niekwestionowanego, stanowi rezultat długiego procesu kształtowania się ustawodawstwa międzynarodowego w zakresie wpływającym na postrzeganie dziecka w porządku prawnym.

W ramach niniejszego opracowania przedstawiony zostanie wpływ rozwoju wybranych praw przysługujących małoletnim pokrzywdzonym na tworzenie oraz rozwój standardów wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku. Przedstawienie trendu ustawodawczego – od aktów o dużym stopniu ogólności, tworzących ogólne standardy ochrony praw dzieci, do aktów o coraz większym stopniu szczegółowości regulacji, które precyzują prawa dzieci w poszczególnych aspektach dotyczących ich funkcjonowania w społeczeństwie, w tym w procedurach prawnych – ma na celu ukazanie podwalin tworzenia standardów rozumianych jako „wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom”.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1375 ze zm.), dalej jako k.p.k.

Analiza dogmatyczna powyższego kierunku rozwoju ustawodawca międzynarodowego, zrecenzowana w niniejszym artykule, pozwoliła na postawienie tezy, że dostrzeżenie podmiotowości dzieci stało u podstaw, a następnie znalazło wyraz w tworzeniu i wdrażaniu regulacji dotyczących praw procesowych dzieci, przekładając się najpierw na formalne unormowanie reguł uczestnictwa małoletnich w postępowaniu, a następnie ugruntowując regulacje, które oceniamy obecnie jako punkt odniesienia oceny, czy mamy do czynienia z „wymiarem sprawiedliwości przyjaznym dzieciom”.

Niezależnie od ram ustawodawczych, otwarta pozostaje jednak kwestia, czy praktyka stosowania przepisów dotyczących udziału dzieci w procedurze karnej wymaga nadal dostosowania do omawianych standardów, tak aby w rzeczywistości rzetelna procedura oznaczała nie tylko spełnienie formalno-prawnych kryteriów, lecz również uwzględniała szczególne potrzeby dzieci jako uczestników postępowania, a zarazem dopełniała ochrony ich praw podmiotowych, w związku z naruszeniem których postępowanie się toczy.

Dzieci są beneficjentem wszystkich praw człowieka, które ze względu na swoje szczególne cechy, takie jak wiek oraz pewna niedojrzałość, wymagają wyjątkowego traktowania w sytuacjach, w których stykają się z wymiarem sprawiedliwości². To obowiązkiem nas, dorosłych jest tworzenie takiej rzeczywistości prawo-procesowej, która z jednej strony pozwoli na czynny (pełny) udział dziecka w podejmowanych procedurach, dając mu możliwość wyrażenia zdania w zakresie spraw czy też czynności bezpośrednio go dotyczących, zaś z drugiej strony będzie dla niego przyjazna.

Jednym z fundamentalnych praw, które umożliwia rzeczywistą ochronę praw każdego człowieka, w tym również dziecka, jest prawo do sądu. Ma ono charakter zasady uniwersalnej, dlatego też odwołują się do niego akty prawa międzynarodowego oraz unijnego, odnoszące się nie tylko do każdego człowieka (Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³; Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych⁴), ale również te, które swoją ochroną otaczają tylko dzieci (np. Konwencja o prawach dziecka⁵). Prawo do sądu bywa również określane jako prawo do wymiaru sprawiedliwości,

² Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka, Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, Luksemburg 2019, s. 18.

³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).

⁴ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167).

⁵ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526), dalej jako KoPD, ratyfikowana przez Polskę w 1991 r. Polska była inicjatorem powstania KoPD, bowiem w 1978 r. przedłożyła do Komisji Praw Człowieka ONZ jej pierwszy projekt, który następnie był dwukrotnie modyfikowany. Nie można również zapominać o takich postaciach, jak Janusz Korczak, który został doceniony w świecie jako działacz na rzecz godnego traktowania dzieci, oraz Ludwik Rajchman, który był pomysłodawcą stworzenia UNICEF-u – międzynarodowej organizacji działającej na rzecz dzieci.

czyli uprawnienie do przedstawienia swojej sprawy przed sądami, które stwarzają gwarancję, że decyzje przez nie podejmowane będą sprawiedliwe, obiektywne i słuszne. Aby możliwa była realizacja przez dziecko przysługującego mu prawa do sądu, wymiar sprawiedliwości, z jakim w przypadku pokrzywdzenia będzie miało ono do czynienia, musi być dla niego przyjazny. Stykając się z wymiarem sprawiedliwości, dzieci trafiają nagle do przerażającego i sformalizowanego świata dorosłych, którego nie rozumieją. Dlatego konieczne jest dostosowanie wymiaru sprawiedliwości do ich potrzeb.

Z założenia wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom z jednej strony ma uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, jego możliwości poznawcze oraz okoliczności danej sprawy, z drugiej zaś charakteryzować się dostępnością, dostosowaniem do wieku dziecka, sprawnością, spełnianiem normy należytej staranności, uwzględnianiem potrzeb i prawa dziecka oraz być do nich dostosowany, przestrzegać prawa dziecka, w tym przede wszystkim prawo do rzetelnego procesu sądowego, uczestnictwa w postępowaniu i rozumienia go.

Rozwój ustawodawstwa międzynarodowego w zakresie wybranych praw dzieci

Wskazuje się, że koncepcja wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom stanowi wypadkową kształtowania się statusu prawnego dzieci, w tym małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem, w ramach międzynarodowych praw człowieka⁶. Przyjrzyjmy się zatem, jak w ostatnich dziesięcioleciach przebiegał rozwój prawa do informacji i wysłuchania małoletnich pokrzywdzonych oraz jakie działania podejmowane przez organy międzynarodowe wpłynęły bezpośrednio na ewolucję tychże praw w stronę stworzenia wymiaru sprawiedliwości, który byłby przyjazny również dla najmłodszych jego uczestników.

Przez wieki dzieci były traktowane przez społeczeństwa jako jego słabsza część, co sprawiało, że były niewidoczne w przestrzeni społecznej czy też prawnej, a tym samym marginalizowane i pozbawione prawa do wypowiedzenia się. Dopiero na początku XX w. zaczęło pojawiać się coraz więcej głosów⁷

⁶ T. Liefaard, *Child-friendly justice: protection and participation of children in the justice system*, „Temple Law Review” 2016, vol. 88, nr 4, s. 907.

⁷ Na uwagę zasługuje szczególnie Eglantyne Jebb – brytyjska reformatorka społeczna, która pod koniec I wojny światowej założyła do dzisiaj funkcjonującą organizację Save the Children. Działalność tej organizacji w głównej mierze miała na celu złagodzić skutki głodu w Austro-Węgrzech i w Niemczech. W 1924 r. przedstawiła podczas konwencji Ligi Narodów w Genewie Deklarację praw dziecka, która została przyjęta rok później przez Ligę Narodów, a następnie w 1959 r. w rozszerzonej formie przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1959 r. – zob. szerzej: C. Mulley, *The woman who saved the children. A biography of Eglantyne Jebb: founder of save the children*, Oxford 2009.

(w Polsce w tym zakresie wyróżniał się przede wszystkim Janusz Korczak⁸) wskazujących na konieczność widzenia dziecka jako samoistnej jednostki, pełnowartościowego człowieka, który zasługuje na szacunek i przestrzeganie jego praw⁹. Przełomowym wydarzeniem w omawianym zakresie było przyjęcie w 1924 r. przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów¹⁰ Deklaracji praw dziecka, nazywanej również deklaracją genewską. Nie miała ona charakteru wiążącego¹¹, jednak bez wątpienia odegrała bardzo znaczącą rolę w doprowadzeniu do istotnych przekształceń w postrzeganiu i traktowaniu dzieci. Stanowiła nie tylko symboliczny punkt wyjścia do późniejszych dokumentów międzynarodowych statuujących prawa dzieci, w tym przede wszystkim Deklaracji praw dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1959 r. oraz Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r.

KoPD jest międzynarodowym dokumentem, który jako globalny instrument wyznacza uniwersalne normy prawne ochrony dzieci przed zaniedbaniem, złym traktowaniem i wyzyskiem, jednocześnie dając dzieciom gwarancję podstawowych praw człowieka. Dokument ten jest uznawany za największe dotychczasowe osiągnięcie społeczności międzynarodowej w zakresie ochrony praw dziecka. Stanowi bowiem etyczną i normatywną podstawę działań na rzecz dzieci zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i lokalnym. Przyjęcie KoPD i jej niemal powszechne poparcie potwierdza, że społeczność międzynarodowa odeszła od wizerunku dziecka jako osoby biernej i jedynie bezbronnej, a przyjęła wizerunek dziecka jako posiadacza praw, jako podmiotu praw¹².

Jak słusznie wskazuje się w literaturze, „konwencja zawiera nowatorskie postanowienie, które przyznaje dzieciom prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów i do tego, by ich głos był słyszany w decyzjach, które ich dotyczą, co jest rzadkością w międzynarodowych traktatach dotyczących praw człowieka”¹³.

⁸ Janusz Korczak, wł. Henryk Goldszmit – polsko-żydowski lekarz, pedagog, pisarz, publicysta, działacz społeczny, pionier działań w dziedzinie diagnozowania wychowawczego i prekursor działań na rzecz praw dziecka.

⁹ J. Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa–Kraków 1929, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/prawo-dziecka-szacunku.html> (data dostępu: 15.11.2022). Zob. również M. Shner, *Why children have rights: children rights in Janusz Korczak's education philosophy*, „International Journal of Children's Right” 2018, nr 26, s. 740–760.

¹⁰ Liga Narodów – międzynarodowa organizacja powołana po I wojnie światowej w celu utrzymania pokoju na świecie. Została formalnie rozwiązana w 1946 r., a jej miejsce zajęła Organizacja Narodów Zjednoczonych.

¹¹ G. Van Bueren, *The international law and the rights and child protection*, New York 1995, s. 7.

¹² T. Liefwaard, op. cit., s. 907 za: E. Verhellen, *The Convention on the Rights of the Child: reflections from a historical, social policy and educational perspective*, [w:] W. Vandenhole (red.), *International handbook of children's rights studies*, Londyn 2015.

¹³ Y. Mekonen, M. Tiruneh, *Implementation of the Convention on the Rights of the Child and its effect on child well-being*, [w:] A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes, J.E. Korbin (red.),

KoPD powinna być głównym punktem odniesienia wszystkich rządów państw sygnatariuszy w ich działaniach dotyczących dzieci. Co istotne, ratyfikując KoPD, państwa automatycznie, zgodnie z treścią art. 4, zobowiązują się do podjęcia wszelkich właściwych działań ustawodawczo-administracyjnych oraz innych dla realizacji praw zawartych w konwencji. Wypełnianie przez sygnatariuszy postanowień KoPD jest monitorowane przez niezależny zespół ekspertów – Komitet Praw Dziecka, działający przy Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Warto podkreślić, że w projekcie Konwencji o prawach dziecka, przedłożonym Komisji Praw Człowieka ONZ przez Polskę w 1978 r., znalazł się przepis uznający prawo dziecka do partycypacji, wskazujący że dziecko, „które jest zdolne do kształtowania własnych poglądów, [ma] prawo do wyrażania opinii w sprawach dotyczących własnej osoby”.

Istotne znaczenie w kształtowaniu praw dziecka należy przypisać również innym dokumentom międzynarodowym o charakterze bardziej ogólnym, odnoszącym się do praw wszystkich ludzi, ale także i bezpośrednio do ofiar przestępstw, w tym również dzieci. Można wskazać przykładowo na uchwaloną przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1948 r. Powszechną deklarację praw człowieka, zawartą przez państwa członkowskie Rady Europy Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, nazywaną również Europejską konwencją praw człowieka¹⁴, która została otwarta do podpisu w dniu 4 listopada 1950 r., oraz przyjętą 29 listopada 1985 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Deklarację o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy, zwaną Wielką Kartą lub Konstytucją Praw Ofiar¹⁵.

Analiza wskazanych wyżej regulacji pozwala na wyprowadzenie wniosku o jednolicie kształtującym się kierunku rozwoju ustawodawstwa międzynarodowego w zakresie uwzględnienia pozycji dzieci jako pełnoprawnych podmiotów poszczególnych praw. Pochylenie się nad rozwojem zakresu zagadnień objętych przedmiotem poszczególnych aktów prawnych pozwala natomiast stwierdzić, że dostrzeżenie podmiotowości dzieci stało u podstaw, a następnie znalazło też wyraz w tworzeniu i wdrażaniu regulacji dotyczących praw procesowych dzieci.

Powyższe stanowisko znajduje potwierdzenie w inicjatywach ustawodawczych podejmowanych w ramach unijnego porządku prawnego. Wydaje się, że w obszarze działalności Unii Europejskiej, w której – jak wcześniej wspomniano – wszystkie państwa członkowskie przyjęły KoPD, obecnie, na skutek przy-

Handbook of child well-being. Theories, methods and policies in global perspective, Berlin–Heidelberg–Dordrecht–New York City 2014, s. 2463.

¹⁴ Europejska konwencja praw człowieka (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284), dalej jako EKPC.

¹⁵ Jest to zasadniczo pierwszy dokument, co prawda o charakterze niewiążącym, ale kompleksowo ujmujący problematykę ochrony oraz postrzegania ofiar przestępstw.

jęcia traktatu z Lizbony¹⁶ oraz Karty praw podstawowych Unii Europejskiej¹⁷, w której wprost uznano dzieci i ich prawa, wskazując w art. 24, że:

1) dzieci mają prawo do takiej ochrony i opieki, jaka jest konieczna dla ich dobra. Mogą one swobodnie wyrażać swoje poglądy. Poglądy te są brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i stopnia dojrzałości;

2) we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, zarówno podejmowanych przez władze publiczne, jak i instytucje prywatne, należy przede wszystkim uwzględnić najlepszy interes dziecka;

3) każde dziecko ma prawo do utrzymywania stałego, osobistego związku i bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców, chyba że jest to sprzeczne z jego interesami;

4) ochrona praw dziecka stanowi jeden z celów Unii Europejskiej, zresztą sprecyzowany wprost w art. 2 traktatu z Lizbony.

Należy dodać, że art. 3 ust. 3 traktatu o Unii Europejskiej¹⁸ zobowiązuje obecnie Unię Europejską do propagowania ochrony praw dziecka. Prawa dziecka zostały dodatkowo zapisane w KPP, której cytowany wyżej art. 24 uznaje dzieci za niezależnych i autonomicznych posiadaczy praw, stawiając ponadto zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka na pierwszym miejscu w działaniach zarówno organów publicznych, jak i instytucji prywatnych. Organem szczególnie zaangażowanym w ochronę praw dzieci jest Komisja Europejska, która podejmuje aktywne działania mające na celu m.in. ochronę dzieci podczas użytkowania internetu, jak i doprowadzenie do przemodelowania funkcjonującego w państwach członkowskich Unii Europejskiej wymiaru sprawiedliwości w ten sposób, aby był on jak najbardziej przyjazny dziecku. To ostatnie zadanie było kluczowym działaniem Komisji Europejskiej w ramach unijnej agendy na rzecz praw dziecka¹⁹.

Warto wspomnieć, że w ostatnim czasie Komisja Europejska przygotowała projekt strategii Unii Europejskiej na rzecz praw dziecka, który 9 czerwca 2022 r. został jednogłośnie przyjęty przez Radę Unii Europejskiej. To niezwykle istotny dokument. Powstał on z myślą o dzieciach i we współpracy z nimi. Strategia wyznacza nowe standardy, jeśli chodzi o uwzględnianie opinii naj-

¹⁶ Traktat z Lizbony zmieniający traktat o Unii Europejskiej i traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz.U. z 2009 r., Nr 203, poz. 1569).

¹⁷ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 14 grudnia 2007 r. (Dz.U. UE C 2007.303.1), dalej jako KPP.

¹⁸ Traktat o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 r. (Dz.U. z 2004 r., Nr 90, poz. 864/30).

¹⁹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Agenda UE na rzecz praw dziecka z dnia 15 lutego 2011 r., <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0060:FIN:PL:PDF> (data dostępu: 20.11.2022). Agenda określa kluczowe zagadnienia w zakresie kształtowania prawa i polityki w obszarze praw dziecka w państwach członkowskich Unii Europejskiej.

młodszych obywateli Unii Europejskiej. Jednym z obszarów tematycznych strategii jest wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom.

W zakresie ochrony praw dzieci Komisja Europejska współpracuje szeroko z Agencją Praw Podstawowych Unii Europejskiej (dalej jako FRA). Z uwagi na tematykę niniejszego opracowania, na szczególną uwagę zasługuje sprawozdanie, które w 2015 r. wymienione organy wydały w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom. Sprawozdanie to stanowiło podsumowanie przeprowadzonych przez FRA badań w państwach członkowskich (w tym w Polsce) oraz danych statystycznych gromadzonych przez Komisję Europejską w zakresie udziału dzieci w postępowaniach sądowych. Wyniki przeprowadzonej analizy wskazały, że uczynienie wymiaru sprawiedliwości w Unii Europejskiej bardziej przyjaznym dziecku będzie wymagało od państw członkowskich wiele wysiłku. W nawiązaniu do sprawozdania Komisja Europejska wydała założenia polityki dotyczące uczestnictwa dzieci w postępowaniach sądowych. Następnie, kontynuując swoje działania, w 2017 r. FRA wraz z Komisją Europejską zgromadziła i przeanalizowała dane uzyskane od dzieci i specjalistów biorących udział w procedurach celem dokonania oceny, w jakim zakresie prawa dzieci w praktyce są przestrzegane. Wyniki były zbieżne z wynikami pozyskanymi w 2015 r.

Wśród najważniejszych aktów prawnych funkcjonujących w ramach Unii Europejskiej, kształtujących przepisy dotyczące małoletnich pokrzywdzonych, można wskazać na dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/EU z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych, wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującą decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW²⁰, czy dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/EU z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującą decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW²¹. Szereg przepisów o bardzo istotnym znaczeniu, dotyczących dzieci-ofiar przestępstw, zawarto w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/EU z dnia 25 października 2012 r., ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW²². Dyrektywa w ramach swoich przepisów, poprzez treść art. 22 ust. 4, wyszczególnia ogólniejszą kategorię ofiar o tzw. szczególnych potrzebach w zakresie ochrony, do której z góry zalicza wyłącznie dzieci, wychodząc ze słusznego założenia, że bardziej niż inne osoby są one narażone na ryzyko doświadczenia zarówno pierwotnej, jak i wtórnej traumatyzacji, choć wymienienia również inne grupy ofiar, którym należy poświęcać baczniejszą uwagę.

²⁰ Dz.U. L 335 z 2011 r., s. 1.

²¹ Dz.U. L 101 z 2011 r., s. 1.

²² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE (Dz.U. L 315 z 2012 r.), s. 57, dalej jako dyrektywa o normach minimalnych.

Środkami przeznaczonymi specjalnie dla dzieci, wskazanymi w art. 24 dyrektywy o normach minimalnych, są:

- audiowizualne utrwalanie przesłuchań w trakcie postępowania przygotowawczego i możliwość ich wykorzystania jako dowodu w postępowaniu sądowym,

- wyznaczenie dla dziecka specjalnego przedstawiciela w całym postępowaniu karnym wówczas, gdy osoby sprawujące władzę rodzicielską, z uwagi na konflikt interesów między nimi i dzieckiem, nie mogą – zgodnie z prawem krajowym – go reprezentować,

- korzystanie z własnego doradztwa prawnego i zastępstwa procesowego we własnym imieniu w przypadku występowania konfliktu między interesami dziecka i osób sprawujących władzę rodzicielską.

Poza tymi szczególnymi uprawnieniami małoletni pokrzywdzeni posiadają te same uprawnienia co pozostałe ofiary, w tym m.in. prawo do uzyskiwania informacji (art. 4, 5 i 6 ust. 1, 5 i 6) oraz prawo do bycia wysłuchanym (art. 10).

Dyrektywa w art. 1 ust. 1 wskazuje cele służące jej stosowaniu: „zapewnienie, by ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje (...) oraz by mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym”. Co więcej, w dalszej kolejności cele odnoszą się bezpośrednio do dziecka i jego uprawnień, bowiem ust. 2 tego artykułu stanowi, że „przy stosowaniu niniejszej dyrektywy państwa członkowskie zapewniają, by w przypadkach, gdy ofiarą jest dziecko, w pierwszym rzędzie brano pod uwagę najlepsze zabezpieczenie jego interesu, który należy ocenić indywidualnie dla każdego przypadku. Pierwszeństwo ma podejście dostosowane do dziecka, uwzględniające wiek dziecka, poziom jego dojrzałości, jego opinie, potrzeby i obawy. Dziecko i osoba sprawująca nad nim władzę rodzicielską lub inny przedstawiciel prawny dziecka, o ile takie osoby istnieją, są informowani o wszelkich środkach lub prawach adresowanych w szczególny sposób do dziecka”.

Uwzględniając powyższe, jako uzasadnione jawią się dwa podstawowe wnioski. Po pierwsze, zabezpieczenie interesów dziecka w sensie proceduralnym powinno być ściśle powiązane i wynikać z gwarancji procesowych w zakresie realizacji poszczególnych uprawnień małoletnich pokrzywdzonych jako szczególnej grupy uczestników postępowania. Po drugie, w pełni zasadne zdaje się być przyjęcie, że w miarę upływu czasu i podejmowania kolejnych inicjatyw ustawodawczych, „uczestnictwo w postępowaniu karnym” w odniesieniu do dzieci zaczęło być postrzegane przez pryzmat szczegółowych uprawnień, ściśle powiązanych ze standardami rzetelnego postępowania, przejawiających się przede wszystkim w prawie do informacji, prawie do wysłuchania i prawie do reprezentacji.

Zrozumiano bowiem, że o ile zabezpieczenie interesów dziecka, które z różnych względów może być niezainteresowane lub niezdolne do udziału w postępowaniu, może przybierać jedynie formy chroniące dziecko jako pa-

sywnego uczestnika procesu, o tyle jego zaangażowanie w toczące się procedury wymaga już wykorzystania instrumentów, które będą uwzględniać specyfikę tej grupy podmiotów.

Wydaje się, że autorzy dyrektywy, posługując się określeniem „uczestniczyć w postępowaniu karnym”, mieli na myśli realny wpływ na jego przebieg. Taki wpływ można mieć wyłącznie wtedy, gdy dysponuje się informacjami dotyczącymi postępowania i przysługujących uprawnień, jak również gdy posiada się możliwość wyrażenia opinii w swojej sprawie, co dalej szczegółowo określa dyrektywa. Jej treść, nie wprowadzając w tym zakresie żadnych ograniczeń dotyczących dzieci, stanowi wprost, czym powinno charakteryzować się prawo do informacji, które przysługuje pokrzywdzonemu. Informacje powinny być przekazywane bez zbędnej zwłoki, już od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem (art. 4 ust. 1). Wymienione enumeratywnie w dyrektywie informacje mają być przekazywane w prostym i przystępnym języku, przy czym należy mieć na uwadze, aby zakres lub szczegółowość informacji były zróżnicowane w zależności od szczególnych potrzeb i osobistych uwarunkowań ofiary oraz od rodzaju i charakteru przestępstwa (art. 4 ust. 2). Ponadto w art. 10 ust. 1 dyrektywa obliuguje państwa członkowskie do zapewnienia ofiarom możliwości bycia wysłuchanymi podczas postępowania karnego i możliwości przedstawiania dowodów. Z kolei gdy przesłuchiwane ma być dziecko będące ofiarą, wymagane jest uwzględnienie odpowiednio jego wieku i dojrzałości.

Podobnie jak Unia Europejska, również Rada Europy, mając na względzie przede wszystkim przepisy EKPC²³, wiele uwagi w swoich działaniach poświęca dzieciom. EKPC zawiera, co prawda, niewiele bezpośrednich odniesień do dzieci, jednak nie zmienia to faktu, że wszystkie postanowienia ogólne EKPC odnoszą się do wszystkich osób, w tym również do dzieci. Dlatego też Europejski Trybunał Praw Człowieka, przyjmując skargi składane przez dzieci bądź w imieniu dzieci w każdym wieku, stworzył obszerny zbiór orzecznictwa dotyczącego praw dziecka, zawierający częste odwołania do KoPD²⁴. Jak bowiem słusznie podkreśla się w orzecznictwie, przepisy EKPC nie mogą być „interpretowane w próżni, lecz w harmonii z innymi zasadami publicznego prawa międzynarodowego, którego stanowią część”²⁵. Warto przy tym zwrócić uwa-

²³ Ponadto Rada Europy przyjęła szereg traktatów dotyczących dzieci, wśród których z perspektywy małoletnich pokrzywdzonych najistotniejsza to Konwencję o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z dnia 25 października 2007 r. (konwencja z Lanzarote), CETS nr 201, 25 października 2007 r.

²⁴ Zob. szerzej: U. Kilkelly, *The best of both worlds for children's rights? Interpreting the European Convention on Human Rights in the light of the UN Convention on the Rights of the Child*, „Human Rights Quarterly” 2001, vol. 23, nr 2, s. 308–326.

²⁵ Sprawa *Al-Saadoon i Mufdhi v. Zjednoczone Królestwo*, skarga nr 61498/08, wyrok z 2 marca 2010 r. Zob. także na zasadzie *mutatis mutandis* sprawy: *Al-Adsani v. Zjednoczone Królestwo*, skarga 35763/97 oraz *Loizidou v. Turcja*, wyrok z 18 grudnia 1996 r.

gę, że „choć ETPC często powołuje się na KPD przy rozpatrywaniu spraw wnoszonych przez lub w imieniu dzieci, nie zawsze przywiązuje do niej wagę decydującą. W niektórych sprawach zasady dotyczące praw dziecka wyrażone w KPD mają głęboki wpływ na argumentację ETPC, zwłaszcza jeśli chodzi o interpretację artykułu 6 EKPC (prawo do rzetelnego procesu sądowego)”²⁶.

Niemniej jednak należy odnotować, że większość orzeczeń dotyczących dzieci odnosi się do nieletnich sprawców przestępstw²⁷. Mimo to można znaleźć również szereg orzeczeń odnoszących się do małoletnich pokrzywdzonych. Jako przykład można wskazać sprawy: *Pupino v. Włochy*²⁸ czy *W.S. v. Polska*²⁹ albo *Boros-Cuesta v. Holandia*³⁰. Warto wskazać, że ETPC w swoich orzeczeniach z jednej strony uznaje, iż w postępowaniach karnych dotyczących dzieci, szczególnie wykorzystanych seksualnie, mogą zostać podjęte środki zmierzające do ochrony pokrzywdzonych, pod warunkiem że nie będą one utrudniać odpowiedniego i skutecznego korzystania z prawa do obrony³¹; z drugiej zaś artykułuje potrzebę respektowania zasady rzetelnego procesu, która wymaga, aby interesy obrony zostały zrównoważone przez interesy świadków lub pokrzywdzonych wezwanych do złożenia zeznań³².

W ramach działalności Rady Europy trzeba odnotować, że w 2006 r. rozpoczęto realizację programu „Tworzenie Europy dla dzieci i z dziećmi” – przekrojowego programu na rzecz praw dziecka, którego zadaniem była realizacja czterech strategicznych celów: 1) promowanie usług i systemów przyjaznych dzieciom, 2) eliminowanie wszelkich form przemocy wobec dzieci, 3) zagwarantowanie praw dzieci znajdujących się w trudnej sytuacji, 4) promowanie uczestnictwa dzieci³³. Następnie w 2008 r. Rada przyjęła strategię „Budowanie Europy dla dzieci i z dziećmi” (2009–2011), której zasadniczymi celami były: promowanie praw dziecka, jak również ochrona dzieci przed przemocą.

Swoistą kontynuację realizowanych zagadnień miała zapewnić kolejna strategia Rady Europy na rzecz praw dziecka (2016–2021)³⁴. „Strategia to wynik szerokich konsultacji z państwami członkowskimi, społeczeństwem

²⁶ Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka*, Luksemburg 2019, s. 24.

²⁷ Przykładowo: *T. v. Wielka Brytania*, skarga nr 24724/94, orzeczenie z 16 grudnia 1996 r., [w:] M.A. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, Kraków 2005, s. 474.

²⁸ *M. Pupino v. Włochy*, skarga nr C105/03, orzeczenie z 16 czerwca 2005 r., Lex nr 221647.

²⁹ *W.S. v. Polska*, skarga nr 21508/02, orzeczenie z 19 czerwca 2007 r.; „Przegląd Orzecznictwa Europejskiego Dotyczącego Spraw Karnych” 2007, z. 1–2, oprac. M. Wąsek-Wiaderek, s. 8.

³⁰ *Boros-Cuesta v. Holandia*, skarga nr 54789/00, orzeczenie z 10 listopada 2005 r., Lex nr 165413.

³¹ *S.N. v. Szwecja*, skarga nr 34209/96, orzeczenie z 2 lipca 2002 r., ECHR 2002-V.

³² *Boros-Cuesta v. Holandia...*

³³ Building a Europe for and with children (coe.int) (data dostępu: 20.10.2022).

³⁴ ES136395_PREMS 017916 GBR 2576 Strategie droits fondamentaux enfant WEB1 A4. pdf (coe.int) (data dostępu: 20.10.2022).

obywatelskim, rzecznikami praw dziecka, innymi międzynarodowymi organizacjami i z dziećmi”³⁵. W strategii określono pięć priorytetowych, zdaniem Rady Europy, sfer, które gwarantują prawa dziecka, w tym wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom. Jak wskazano w strategii, działalność Rady Europy w zakresie praw dziecka jest oparta o KoPD, a w szczególności na jej czterech generalnych zasadach:

- niedyskryminacji (art. 2),
- najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka (art. 3),
- prawa do życia, przetrwania i rozwoju (art. 6),
- prawa do bycia wysłuchanym (art. 12).

Wśród wyzwań, jakie stoją w związku ze strategią przed Radą Europy i jej członkami, wskazano dążenie do zapewnienia dzieciom dostępu do przyjaznego im wymiaru sprawiedliwości. Przede wszystkim działania Rady Europy miały się skupić na dalszym promowaniu implementacji wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku³⁶, których celem jest wspieranie państw członkowskich we wzmacnianiu dostępu do uczestnictwa dzieci w postępowaniach cywilnych, administracyjnych i karnych. Wskazane wytyczne zostały przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy jako efekt działań podjętych w ramach strategii przyjętej na lata 2009–2011 w dniu 17 listopada 2010 r. Natomiast ich zastosowanie nadal nie było powszechne, w związku z czym w kolejnej strategii zdecydowano się również do nich odwołać.

Z punktu widzenia dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości, który byłby dla nich przyjazny, wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy, mimo że nie są wiążącym aktem prawa międzynarodowego, bez wątpienia stanowią niezwykle wartościowe kompendium wiedzy w zakresie uprawnień, jakie powinny przysługiwać dzieciom zaangażowanym w sprawy sądowe. Do wytycznych w swoich orzeczeniach odnosi się również Europejski Trybunał Praw Człowieka, wskazując je jako jeden z instrumentów prawa międzynarodowego wykorzystywanych przez Trybunał do wykonywania wykładni przepisów EKPC³⁷. Znaczenie wytycznych jest tym większe, gdyż wpływ na ich kształt mieli również główni zainteresowani ich uregulowaniem, a więc dzieci. Można powiedzieć, że ich głos został w pełni wysłuchany, bowiem wytyczne zostały

³⁵ Podczas opracowywania strategii zostały wzięte pod uwagę również poglądy dzieci, bowiem dokonano powtórnej analizy ponad 130 konsultacji z dziećmi w państwach członkowskich – Rada Europy, *Challenges to children's rights today: what do children think?*, 2016, <https://edoc.coe.int/en/children-s-rights/7205-challenges-to-children-s-rights-today-what-do-children-think.html>. Ponadto niektóre państwa członkowskie konsultowały dzieci również bezpośrednio na poziomie krajowym w ramach swojego wkładu w tworzenie strategii.

³⁶ Wytyczne w sprawie przyjaznego dziecku wymiaru sprawiedliwości przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 17 listopada 2010 r., dalej jako wytyczne. Wytyczne były częścią wspomnianej już w tekście strategii Rady Europy „Budowanie Europy dla dzieci i z dziećmi”.

³⁷ T. Liefaard, op. cit., s. 914.

sporządzone przez grupę specjalistów dopiero po przeprowadzeniu obszernych konsultacji z prawie 3800 dziećmi z całej Europy.

W odniesieniu do powyższego warto wyartykułować, że stosowanie wytycznych przez pracowników wymiaru sprawiedliwości z pewnością przyczyniłoby się do „większej jedności między państwami członkowskimi, zwłaszcza poprzez propagowanie przyjęcia wspólnych zasad w obszarze prawa”³⁸, wzmożonej ochrony przed przestępstwem na wtórną traumatyzację. Jak wskazano w preambule wytycznych, „bazują one nie tylko na dokumentach Rady Europy i wyrokach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), ale również na aktach prawnych Narodów Zjednoczonych. Przypomnieć przy tym należy, iż na mocy Traktatu z Lizbony Unia przystąpiła do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC), uznając tym samym kompetencje ETPC (art. 6 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej)”³⁹. Trafnie podnosi się przy tym, że „wraz z przyjęciem wytycznych koncepcja wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku stała się częścią europejskich ram prawnych i politycznych dotyczących pozycji dzieci w systemach wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, cywilnych i administracyjnych”⁴⁰.

Standardy „wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom”

Analiza rozwoju ustawodawstwa międzynarodowego w zakresie praw dzieci, w tym małoletnich pokrzywdzonych, prowadzi do wniosku, że wszystkie powyższe aspekty składają się od strony prawnej (gwarancji) na standardy rozumiane pod wspólnym pojęciem „wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom”.

W świetle nakreślonych ram normatywnych, zgodnie z wytycznymi i wcześniej wypracowanymi w przestrzeni międzynarodowej zasadami, wymiar sprawiedliwości przyjazny dzieciom należy zdefiniować jako system sądowy i pozasądowy, który gwarantuje poszanowanie i skuteczne wykonanie praw dzieci na możliwie najwyższym poziomie, z uwzględnieniem opracowanych wytycznych oraz mający na względzie stopień dojrzałości dziecka i jego możliwości poznawcze, jak i okoliczności sprawy⁴¹.

Niewątpliwie to rozwój ustawodawstwa międzynarodowego w zakresie dotyczącym praw małoletnich pokrzywdzonych stanowi źródło omawianych

³⁸ Fragment preambuły wytycznych, s. 13.

³⁹ L. Mazowiecka, *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku*, „Ius Novum” 2016, nr 3, s. 209.

⁴⁰ T. Liefaard, op. cit., s. 905.

⁴¹ L. Mazowiecka, op. cit., s. 210.

standardów. W następstwie przedstawionej analizy należy przyjąć, że z wymiarem sprawiedliwości przyjaznemu dziecku mamy do czynienia wtedy, gdy jest on:

- dostępny,
- szybki,
- dostosowany do wieku,
- rzetelny,
- dostosowany i skoncentrowany na potrzebach i najlepiej pojętych interesach dziecka,
- szanujący prawo do rzetelnego procesu i praworządności,
- szanujący prawo do uczestniczenia w postępowaniu i rozumienia jego przebiegu,
- szanujący prawo do życia prywatnego i rodzinnego,
- szanujący prawo do integralności i godności,
- zapewniony bez dyskryminacji z jakichkolwiek powodów⁴².

Zatem w pełni zasadnie wskazuje się, że „w wymiarze sprawiedliwości przyjaznym dziecku nie chodzi o nadmiernie przyjazne podejście lub nadmierną ochronę. Nie chodzi też o pozostawienie dzieci samym sobie z ciężarem podjęcia decyzji w miejsce dorosłych. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku chroni młode osoby w trudnej sytuacji, zapewnia im miejsce i prawo głosu, należycie uwzględnia i interpretuje ich wypowiedzi, nie narażając na szwank wiarygodności wymiaru sprawiedliwości lub dobra dziecka. Uwzględnia wiek dziecka, dostosowuje się do jego potrzeb i gwarantuje indywidualne podejście bez stygmatyzowania lub szufladkowania dzieci. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku to działanie na rzecz odpowiedzialnego systemu solidnie zakotwiczonego w zawodowych normach będących gwarancją dobrej administracji wymiaru sprawiedliwości, a tym samym zaufania wszystkich stron i osób zaangażowanych w postępowanie”⁴³.

Jak wcześniej wspomniano, w trakcie tworzenia wytycznych w 25 krajach europejskich zostały przeprowadzone badania na próbie wynoszącej niespełna 3800 dzieci. Celem sprawnego przeprowadzenia badania stworzono specjalny kwestionariusz, który został udostępniony dzieciom zarówno za pomocą strony internetowej Rady Europy, jak również za pośrednictwem organizacji mających siedziby w państwach członkowskich, celem zachęcenia dzieci do jego wypełnienia. Część organizacji zdecydowała się również na przeprowadzenie wywiadów czy dyskusji z dziećmi. Dzieci mogły również wysłać wykonany przez siebie rysunek, zdjęcie czy też zastosować inną formę wyrażenia myśli. Co ciekawe, „zainteresowanie wypełnieniem ankiety odnotowano również

⁴² Źródło: materiały ze szkolenia „Child friendly justice” – kurs w ramach szkolenia HELP (Human Rights for Legal Professionals) oraganizowany przez Radę Europy.

⁴³ Fragment przedmowy do wytycznych sporządzony przez Maudde Boer-Buquicchio, zastępczynię Sekretarza Generalnego Rady Europy, s. 8.

w krajach niebędących członkami Rady Europy (np. w Kirgistanie)⁴⁴. Analiza informacji przekazanych przez poddane badaniu dzieci wskazuje, że oczekują one od wymiaru sprawiedliwości przede wszystkim wzmocnienia ich prawa do bycia wysłuchanymi, otrzymywania informacji o ich prawach, posiadania niezależnego przedstawicielstwa oraz skutecznego uczestnictwa w postępowaniach sądowych i pozasądowych oraz w decyzjach podejmowanych w odniesieniu do nich⁴⁵.

Dlatego w wytycznych duży nacisk położono na to, żeby przedstawiciele organów wymiaru sprawiedliwości przestrzegali prawa wszystkich dzieci do bycia wysłuchanymi na wszystkich etapach postępowania oraz we wszystkich kwestiach mających na nie wpływ oraz aby stosowane środki były dostosowane do poziomu zrozumienia dziecka i jego zdolności przekazywania informacji, a także aby w ramach stosowanych środków uwzględniano okoliczności sprawy⁴⁶.

Podsumowanie

Niewątpliwie wszystkie zanalizowane w nie niniejszym artykule akty prawne oraz działania podjęte przez organy międzynarodowe z jednej strony dążyły do zapewnienia dzieciom dostępu do praw człowieka w takim samym zakresie, w jakim dostęp do nich mają osoby dorosłe. Co więcej, w konsekwencji rozwoju prawa w zakresie tym dostrzeżono, że dzieciom, z uwagi na ich niedojrzałość oraz wiek, należy niejednokrotnie zapewnić szerszą ochronę niż dorosłym, bowiem bez niej nie będzie możliwe zapewnienie im realnego skorzystania z prawa dostępu do sądu. Z tych względów dzieciom uczestniczącym w procedurze karnej zagwarantować należy, aby świat, z którym w ramach niej się stykają, był dla nich przyjazny, a jednocześnie gwarantował realny udział w rzetelnym procesie⁴⁷.

Niewątpliwie idee prawa dziecka do sądu oraz wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku są ze sobą kompatybilne i wzajemnie się uzupełniają, co nie pozostaje bez znaczenia w kontekście prawa dzieci do rzetelnego procesu. Nie można bowiem mówić o rzetelności procesu bez zapewnienia osobie pokrzywdzonej realnego wpływu na jego przebieg. Istotny przy tym pozostaje fakt, czy mamy do czynienia z osobą dorosłą, czy też z dzieckiem. Nie możemy

⁴⁴ U. Kilkelly, *Listening to children about justice: report of the Council of Europe consultation with children on child friendly justice*, Strasburg 2010, s. 5.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 20–22.

⁴⁶ Zob. wytyczne, m.in. s. 43, 45.

⁴⁷ W omawianym kontekście na uwagę zasługuje nowelizacja z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 289), która wprowadza zmiany w przepisach Kodeksu postępowania karnego w zakresie dostępu małoletnich pokrzywdzonych i świadków do informacji.

bowiem zapominać, że dzieci pokrzywdzone przestępstwem mają prawo do rzetelnego procesu sądowego i winny korzystać z takich samych gwarancji, z jakich korzystają dorośli.

W związku z tym tak wiele uwagi instytucje europejskie, m.in. Rada Europy oraz Komisja Europejska⁴⁸, w swoich działaniach poświęcają dzieciom, starając się w znacznym zakresie zapewnić realny dostęp każdemu dziecku do wymiaru sprawiedliwości, który będzie dla niego przyjazny. Osoby zaangażowane (w różnych rolach) w przebieg postępowania karnego z udziałem małoletnich pokrzywdzonych, w szczególności mający za zadanie zagwarantowanie i egzekwowanie praw dzieci, nie powinny być wobec opisanych zagadnień obojętne.

W świetle przedstawionych rozważań oraz analizy poszczególnych aspektów „wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom” nie powinno ulegać wątpliwości, że niemniej ważne od instrumentów prawnych wdrażanych stopniowo przez ustawodawstwo międzynarodowe i krajowe jest skuteczne wykonywanie praw dzieci, co wymaga stopniowego wprowadzania i ulepszania standardów realizacji poszczególnych praw.

Wykaz literatury

- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2019.
- Kilkelly U., *Listening to children about justice: report of the Council of Europe consultation with children on child friendly justice*, Secretariat of the CJ-S-CH, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Strasburg 2010.
- Kilkelly U., *The best of both worlds for children's rights? Interpreting the European Convention on Human Rights in the light of the UN Convention on the Rights of the Child*, „Human Rights Quarterly” 2001, vol. 23, nr 2.
- Korczak J., *Prawo dziecka do szacunku*, Wyd. J. Mortkowicza, Warszawa–Kraków 1929, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/prawo-dziecka-szacunku.html>.
- Liefaard T., *Child-friendly justice: protection and participation of children in the justice system*, „Temple Law Review” 2016, vol. 88, nr 4.
- Mazowiecka L., *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku*, „Ius Novum” 2016, nr 3.
- Mekonen Y., Tiruneh M., *Implementation of the Convention on the Rights of the Child and its effect on child well-being*, [w:] A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes, J.E. Korbin (red.), *Handbook of child well-being. Theories, methods and policies in global perspective*, Springer, Berlin–Heidelberg–Dordrecht–New York City 2014.
- Mulley C., *The woman who saved the children. A biography of Eglantyne Jebb: founder of save the children*, On World Publications, Oxford 2009.

⁴⁸ Por. to, co zostało napisane wcześniej na temat strategii Unii Europejskiej oraz strategii Rady Europy na rzecz praw dziecka na lata 2016–2021.

- Nowicki M.A., *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, Zakamycze, Kraków 2005.
- Shner M., *Why children have rights: children rights in Janusz Korczak's education philosophy*, „International Journal of Children's Right” 2018, nr 26.
- Van Bueren G., *The international law and the rights and child protection*, Kluwer Academic Publisher, New York 1995.
- Verhellen E., *The Convention on the Rights of the Child: reflections from a historical, social policy and educational perspective*, [w:] W. Vandenhole (red.), *International handbook of children's rights studies*, Routledge, Londyn 2015.

Summary

The impact of the development of the selected rights of minor victims on the creation and development of international standards of child-friendly justice

Keywords: criminal proceedings, child-friendly justice, minor victim, children's rights.

The aim of this article is to show the impact of the development of selected rights of minor victims on the creation and development of child-friendly justice standards. The cross-cutting presentation of the basic legal regulations that influenced the direction and scope of the rights of minor victims was enriched with a reference to the jurisprudence of the European Court of Human Rights and an assessment of the practice of shaping the analysed standards. The presented considerations allow us to bring closer the essential aspects of the definition of “child-friendly justice” and to draw conclusions as to the need to adapt the practice of applying the provisions on the participation of children in criminal procedure to these standards.